

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА**

ПРОГРАМА ВСТУПНОГО ЕКЗАМЕНУ

З ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

для здобуття освітнього ступеня «магістр»

за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
СТРУКТУРА ВСТУПНОГО ЕКЗАМЕНУ.....	4
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ.....	4
ЗМІСТ ВСТУПНОГО ЕКЗАМЕНУ.....	5
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	26

ВСТУП

Вступний екзамен з фахових дисциплін для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» проводиться з наступних професійно-орієнтованих дисциплін:

1. Міжнародні економічні відносини.
2. Теорія міжнародних відносин.
3. Світова економіка.
4. Міжнародні відносини та зовнішня політика.
5. Міжнародне право.
6. Основи охорони праці.

Мета вступного екзамену з фахових дисциплін полягає у визначенні та оцінці рівня знань абітурієнтів з відповідних дисциплін у відповідній кількості балів, які складають рейтингову оцінку для участі у конкурсному відборі.

СТРУКТУРА ВСТУПНОГО ЕКЗАМЕНУ

Вступний екзамен з фахових дисциплін проводиться у письмовій формі за тестовими технологіями.

Для відповіді вступник отримує екзаменаційний білет, лист відповіді, чернетки.

Екзаменаційний білет складається з двох частин.

Перша містить 30 закритих тестів. Закрита форма тесту – застосування матеріалу за відомими стандартними алгоритмами та зразками, тобто надаються завдання з вибором однієї відповіді з декількох варіантів відповідей, одна з яких – правильна.

Друга частина – практична містить комплексну ситуаційну задачу.

Тривалість екзамену складає 120 хвилин.

Під час виконання екзаменаційних завдань не дозволяється користуватися допоміжними матеріалами: записами, конспектами, посібниками тощо.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Загальна кількість балів, яку може отримати вступник дорівнює –100. Результати екзамену оцінюються за шкалою від 100 до 200 балів.

Мінімальна кількість балів, яка дозволяє брати участь у конкурсному відборі – 124.

Правильна відповідь на завдання першої частини екзаменаційного білету оцінюється у 3 бали, на завдання другої частини у 10 балів.

ЗМІСТ ВСТУПНОГО ЕКЗАМЕНУ

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ "МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ"

Тема 1. Сутність, середовище і розвиток теорії міжнародних економічних відносин

Середовище розвитку міжнародних економічних відносин. Моделі розвитку міжнародних економічних відносин

Тема 2. Основні поняття міжнародної торгівлі

Світовий ринок, світове господарство, міжнародні економічні зв'язки та міжнародна торгівля. Тарифні та нетарифні методи регулювання міжнародної торгівлі. Поняття платіжного та торговельного балансу. Світові ціни та торговельні потоки.

Тема 3. Теорії міжнародної торгівлі

Меркантилізм, як економічне явище становлення капіталізму, та фритрейдерство. Теорія абсолютних та відносних переваг А. Смітта та Д.Рікардо, теорія факторів виробництва (концепція реверсу факторів виробництва, концепція внутрішньогалузевої міжнародної торгівлі). Концепція Столпера Самуельсона та Теорія специфічних факторів виробництва. Концепція Т.Рибчинського та теорія М.Портера.

Тема 4. Інвестиції та інші форми міжнародного руху капіталу

Світові інвестиційні центри та критерії інвестиційної привабливості країн. Роль прямих іноземних інвестицій в країнах що розвиваються. Основні тенденції притаманні прямим іноземним інвестиціям. Форми руху капіталу та міжнародний кредит. Інтернаціоналізація господарського життя та зовнішня заборгованість.

Тема 5. Міжнародна спеціалізація виробництва і торгівлі товарами та послугами

Міжнародна спеціалізація виробництва або територіальний поділ праці та фактори, що на нього впливають. Галузі міжнародної спеціалізації. Напрямки міжнародного поділу праці. Види міжнародної спеціалізації виробництва. Поняття походження товару, трансматеріалізації та дематеріалізації. Глобалізація третинного сектору економіки та галузі які його складають.

Тема 6. Демографічні процеси та міграція населення країн світу

Основні демографічні показники. Світові міграційні процеси та їх еволюція та основні тенденції.

Тема 7. Міжнародна трудова міграція

Міжнародний ринок праці: легальні та нелегальні міграційні процеси. Валютний експорт робочої сили.

Тема 8. Науково технічна революція і міжнародна передача технологій

Поняття науково технічної революції та її часові межі. Найважливіші ознаки НТР. Основні риси притаманні сучасним науково технічним процесам. Економічний розвиток економіки та його вплив на НТР. НТР та інтернаціоналізації процесів економічної діяльності. Міжнародний рух технологій. Форми міжнародної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності. Міжнародне сприяння як форма передачі міжнародних технологій.

Тема 9. Світова валютна система

Типи систем грошового обігу та види металевого грошового обігу. Етапи еволюції валютних систем: Паризька валютна система, Генуезька валютна система, Бреттон-Вудська валютна система, Ямайська валютна система, Європейська валютна система.

Тема 10. Міжнародні кредитні організації

Міжнародний валютний фонд та світовий банк як основні світові кредитні

установи.

Тема 11. Міжобщинні господарські зв'язки в доісторичні часи

Перші ознаки прояву міжобщинних зв'язків в доісторичні часи. "Неолітична революція" та її вплив на розвиток міжплемінної господарської взаємодії. Перші прояви суспільного поділу праці. Міжплемінний поділ праці за бронзової доби. Характер міжплемінного обміну.

Тема 12. Особливості зовнішньоекономічних відносин держав стародавнього світу

Два типи стародавніх політико-господарських систем. Зовнішня торгівля як основна форма міждержавних економічних відносин. Роль держави в розвитку зовнішньоторговельних відносин. Перші торгові організації: тамкару, кару. Колонізація земель: її вплив на міжнародні економічні відносини. Грошові відносини в стародавні часи.

Тема 13. Торговельні відносини за феодалізму

Особливості феодальної епохи. Розвиток міст як центрів ремесла і торгівлі. Головні торговельні шляхи середньовіччя. Система грошово-кредитних відносин.

Тема 14. Зовнішньоекономічні і торговельні зв'язки країн Сходу

Загальна характеристика. Середньовічний Китай. Середня та Центральна Азія. Аравійський півострів.

Тема 15. Зовнішньоекономічні зв'язки Київської Русі та Російської централізованої держави

Особливості формування феодальних відносин на українських землях. Розвиток ремесла і становлення міст в епоху середньовіччя. Внутрішня і зовнішня торгівля. Еволюція грошових відносин.

Тема 16. Прояви МЕВ за часів становлення індустріальної цивілізації.

Міжнародний поділ праці: Великобританія, Німеччина, Франція. Міжнародна торгівля.

Рух капіталів. Ринок робочої сили. Міжнародна валютна система. Еволюція становлення світового ринку.

Тема 17. Індустріальна цивілізація та система економічних відносин світового господарства (2-га половина XIX – 1-ша половина XX століття)

Формування акціонерної власності. Монополізація капіталу і виробництва. Нова роль банків в розвитку міжнародних валютно-кредитних відносин. Вивіз капіталу. Трансформація світової валютної системи. Світове господарство в роки I світової війни. Світове господарство в роки кризи 30-х років

Тема 18. Світогосподарські зв'язки у повоєнні (після 2-ї світової війни) роки

Відновлення системи світогосподарських зв'язків в повоєнний період. Розстановка сил напередодні війни. Світова економіка в роки війни. Економічна роль плану Маршалла. Поділ світового господарства на центр і периферію. Бреттон-Вудська валютна система. Зміни в розстановці сил в світовому господарстві.

Тема 19. Енергетика і світова економіка

Передумови розвитку енергетики як галузі світової економіки. Енергетична галузь як предмет міжнародної спеціалізації виробництва. Європейська енергетична хартія. Основні транзитні держави. Майбутнє енергетичної галузі та переорієнтація енергоджерел.

Тема 20. Видобуток енергоносіїв в світі

Історія нафтовидобувної промисловості, нафтовидобувні світові центри. Країни експортери газу та особливості газодобувної промисловості. Вугільна промисловість, основні країни експортери та проблеми вугільновидобувної галузі.

Тема 21. Електроенергетика

Основні джерела електроенергії та особливості їх розміщення. Розвиток сучасних альтернативних джерел електроенергії.

Тема 22. Гірничодобувна та лісова галузь світової промисловості

Найбільші гірничодобувні країни світу. Роль економічно відсталих країн в гірничорудній промисловості. Лісова промисловість та її значення.

Тема 23. Загальні тенденції розвитку обробних галузей в світовій промисловості

Особливості розміщення галузей обробної промисловості та світові центри обробної промисловості.

Тема 24. Чорна і кольорова металургія в світі

Етапи розвитку чорної металургії. Особливості розташування підприємств чорної металургії. Технічний прогрес та диверсифікація підприємств чорної металургії в світі. Світові центри виробництва сталі. Країни з розвинутим виробництвом кольорових металів. Тенденції розміщенні підприємств кольорової металургії.

Тема 25. Світове машинобудування та його пріоритети

Роль машинобудування в світі, світові центри машинобудування. Основні галузі машинобудування: автомобілебудування, електроніка та інші. Глобальне місце машинобудування в інших галузях світової індустрії.

Тема 26. Хімічна та легка промисловість світової економіки

Особливості розвитку хімічної промисловості. Наукомісткі галузі хімічної промисловості та особливості їх розміщення. Провідні галузі легкої промисловості та їх еволюція.

Тема 27. Світове сільське господарство

Загальні тенденції розвитку світового господарства в сучасному світі. Типи сільськогосподарського виробництва. Особливості сільського господарства в різних регіонах світу. «Зелена революція» і «Біотехнологічна революція» в сільському господарстві. Проблема голоду в світі.

Тема 28. Розвиток світового агропромислового комплексу

Основні галузі агропромислового комплексу. Рівень розвитку АПК в різних регіонах світу та його особливості.

Тема 29. Розвиток рослинництва і тваринництва в світі

Рослинництво і тваринництво як основні галузі сільського господарства в світі. Галузі рослинництва та притаманні їм регіони світу або міжнародний поділ праці. Особливості появи тваринництва, основні галузі тваринництва в світі, особливості їх розташування та залежність від культурних та релігійних особливостей регіонів.

Тема 30. Світова транспортна система

Загальна характеристика світового транспорту та його ролі в прискоренні НТП. Основні види транспорту в світі та особливості його застосування.

Тема 31. Суть процесу глобалізації світової економіки

Глобалізація, як рух людства до формування цілісної глобальної цивілізації та об'єктивне явище сучасного світу. Втрата значущості державних кордонів.

Тема 32. Глобалізація фінансів

Глобальний ринок капіталу та його світові центри. Міжнародні валютні ринки, міжнародні банки та їх інтернаціоналізація.

Тема 33. Транснаціональні корпорації

Ознаки транснаціональних корпорацій. Галузі діяльності ТНК, та їх міжнародне значення. Конкурентні переваги ТНК, зовнішньоторговельна експансія сприяння розвитку виробництва та експорту країн.

Тема 34. Глобалізація управлінських функцій

Транснаціональні корпорації та глобалізація управлінських функцій, роль телекомунікації в глобальних процесах. Пріоритети кваліфікованої робочої сили в країнах, що розвиваються.

Тема 35. Глобалізація туризму

Туристичні послуги як форма підприємницької діяльності та форма міжнародного поділу праці. Чинники, що впливають на туристичний потенціал країни. Основні регіони міжнародного туризму.

Тема 36. Глобалізація проблем навколишнього середовища

Основні проблеми навколишнього середовища сучасного світу. Масштабність екологічних катастроф та міри людства щодо їх попередження.

Тема 37. Міжнародна економічна інтеграція

Економічна інтеграція як процес усунення митних та інших кордонів. Регіональна інтеграція – поєднання національних господарств та створення єдиного економічного простору між державами. Зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний та валютний союз як форми міжнародної економічної інтеграції, основні світові інтеграційні центри. Етапи західноєвропейської економічної інтеграції. Місце України в світових інтеграційних процесах.

Тема 38. Міжнародні економічні організації

Історія та основні етапи формування Європейського Союзу. Сучасна структура інтеграційного механізму управління ЄС. Проблеми можливого входження України в ЄС. Основні етапи і проблеми формування і функціонування інтеграційного об'єднання НАТО. Проблемами розвитку інтеграційних процесів у рамках країн-членів СНД.

Тема 39. Україна і глобальні інтеграційні процеси

Україна та Світова організація торгівлі. Україна в європейських інтеграційних процесах. Україна учасниця Співдружності Незалежних Держав – основні тенденції розвитку та співпраці.

Тема 40. Фізико-географічні та історико-політичні особливості країн Європи

Фізико-географічні особливості Європейського континенту. Етапи історичного розвитку країн Європи. Різноманітність населення європейських країн. Особливості економічного розвитку основних європейських регіонів.

Тема 41. Фізико-географічні та історико-політичні особливості країн Америки

Північна та Південна Америка, їх історичний розвиток та становлення. Фізико-географічні особливості континентів та їх міжнародна спеціалізація. Різноманітність населення північної та Південної Америки та особливості їх історичного розвитку. Пріоритетні галузі економіки та їх відмінність на континентах. Зовнішньо торгівельні зв'язки регіонів.

Тема 42. Фізико-географічні та історико-політичні особливості країн Азії

Загальний огляд країн Азії, особливості їх фізико-географічного розташування. Регіони Азії. Населення азійського континенту. Особливості економічного розвитку регіонів.

Тема 43. Фізико-географічні та історико-політичні особливості країн Африки

Етапи історичного розвитку країн Африки. Особливості природних умов африканського континенту. Різноманітність населення. Регіони Африки та їх економічний розвиток.

Тема 44. Фізико-географічні та історико-політичні особливості Австралії та країн Океанії

Особливості історичного розвитку Австралії. Фізико-географічні умови

австралійського материка. Океанія та території як її складають. Фізико-географічні особливості території. Населення регіонів. Економічний розвиток та зовнішньо торговельні зв'язки континенту та прилеглих регіонів.

ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ "ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН"

Тема 1. Теорія міжнародних відносин: предмет, об'єкт, методи дослідження

Поняття "міжнародні відносини". Співвідношення понять "міжнародні відносини", "міжнародна політика", "світова політика", "зовнішня політика". Міжнародні відносини як предмет теорії міжнародних відносин. Поняття "теорія міжнародних відносин". Функції і завдання теорії. Місце теорії міжнародних відносин в системі наук про міжнародні відносини, методологічний статус дисципліни.

Предмет та об'єкт теорії міжнародних відносин.

Умови зародження теорії міжнародних відносин як самостійної дисципліни на початку ХХ ст. Автономізація теорії міжнародних відносин. Співвідношення та проблема розмежування предметних сфер політичної науки та теорії міжнародних відносин. Труднощі та суперечності формування теорії міжнародних відносин як окремої дисципліни.

Тема 2. Епістемологія і методи досліджень теорії міжнародних відносин

Методологія, методи та техніки в теорії міжнародних відносин. Місце і роль емпіричних досліджень, значення гіпотез в теорії міжнародних відносин. Рівні аналізу міжнародних відносин (К.Волтц, Дж.Розенау). Проблема вибору рівнів аналізу.

Основні поняття та категорії теорії міжнародних відносин.

Тема 3.Класифікація міжнародних відносин

Видова структура міжнародних відносин. Зовнішньополітичні відносини. Міжнародні економічні відносини. Міжнародні відносини у сфері культури. Міжнародні відносини у сфері інформації. Форми міжнародних відносин

Тема 4. Проблема правового регулюванняМВ

Міжнародне право як юридична база системи міжнародних відносин. Принципи міжнародного права. Особливості взаємодії права і моралі у міжнародних відносинах.

Тема 5. Етичний вимір міжнародних відносин

Різноманіття трактувань міжнародної моралі. Основні імперативи міжнародної моралі. Про дієвість моральних норм у міжнародних відносинах.

Тема 6. Формування соціально-політичної думки з проблематики міжнародних відносин

Класичний або традиційний напрям політичної думки з проблем зовнішньої політики і міжнародних відносин. Теорія політичної рівноваги як різновидність традиційної парадигми. Ідеалістичний напрям в історії розвитку суспільно-політичної думки з міжнародної проблематики. Погляди представників марксистської парадигми на міжнародні відносини.

Тема 7. Формування та розвиток сучасних теорій міжнародних відносин

Проблема класифікації сучасних теорій міжнародних відносин. Політичний ідеалізм у науці про міжнародні відносини. Політичний реалізм Г. Моргантау та Р. Арона. Модернізм або "науковий" напрям в аналізі міжнародних відносин. Транснаціоналізм: причини виникнення, зміст, різновиди. Неомарксистська концепція міжнародних відносин. Школа неореалізму в Теорії Міжнародних Відносин. Соціологія міжнародних відносин. Французька соціологічна школа. Основні напрямки дослідження міжнародних відносин після закінчення "холодної

війни".

Тема 8. Міжнародні системи

Міжнародна система як один з рівнів аналізу міжнародних відносин. Системний підхід та проблема рівнів аналізу в теорії міжнародних відносин. К. Волтц про рівні аналізу міжнародних відносин та їх критерії.

Поняття системи міжнародних відносин, її елементи, чинники становлення та специфіка. Середовище міжнародної системи, його особливості. Р. Арон про структурні характеристики міжнародної системи: полярність, ієрархічність, гетерогенність та ін. Регіональні підсистеми. Глобальна міжнародна система.

Типологія міжнародних систем. Основні підходи та критерії класифікації міжнародних систем. М. Каплан про типи міжнародних систем. Історичні типи міжнародних систем.

Тема 9. Учасники міжнародних відносин: проблема суб'єктності

Поняття "суб'єкта міжнародних відносин". Зміст понять "суб'єкт міжнародних відносин", "суб'єкт міжнародного права", "актор", "учасник", "сторона". Ознаки суб'єктності в міжнародних відносинах. Типологія суб'єктів міжнародних відносин. Держава як головний суб'єкт міжнародних відносин. Недержавні суб'єкти міжнародних відносин. Проблема пріоритетності суб'єктів. Співвідношення і взаємодія основних суб'єктів міжнародних відносин.

Поняття "інтересу" в міжнародних відносинах. Типологія інтересів в міжнародних відносинах, їх ієрархія. Взаємозв'язок між потребами, інтересами та цілями в міжнародних відносинах. Засоби досягнення цілей в міжнародних відносинах. Сила та переговори як основні засоби міжнародної політики.

Тема 10. Сила в міжнародних відносинах

Сила як сутнісна характеристика міжнародних відносин та суб'єкта міжнародних відносин. Атрибутивний, біхевіористський та системний підходи до розуміння сили в міжнародних відносинах. Сила, могутність, вплив, потенціал. Р. Арон про співвідношення сили та могутності. Потенційна та реальна сила. Елементи сили. Г. Моргентау про силу. Формули сили.

Сила як засіб регулювання відносин в міжнародній системі через формування та підтримання балансу сил (рівноваги). Формування центрів та полюсів сили.

Тема 11. Національні інтереси і проблема співвідношення національної та міжнародної безпеки

Поняття "національна безпека", "національний інтерес" і "міжнародна безпека" в ТМВ. Система і структура національної і міжнародної безпеки в сучасному світі. Проблеми безпеки: теоретичні дискусії й інституціональний контекст. Дискурси про міжнародний порядок і професіонали безпеки. Поле безпеки і його трансформації.

Тема 12. Міжнародні конфлікти

Поняття та види міжнародних процесів: конфлікти, співробітництво та прийняття політичних рішень.

Поняття міжнародного та міждержавного конфлікту як форми взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин. Особливості міжнародних конфліктів як різновидів суспільних конфліктів. Причини та передумови міжнародних конфліктів. Цивілізаційний підхід С. Гантінгтона, системний підхід К. Волтца. Типи та прояви міжнародних конфліктів. Особливості сучасних міжнародних конфліктів. Функції міжнародних конфліктів. Способи врегулювання міжнародних конфліктів. Роль сили в процесах регулювання міжнародних конфліктів (теорія "примушування до миру").

Переговори в умовах міжнародних конфліктів. Посередництво в міжнародних конфліктах. Роль ООН, ОБСЄ інших міжнародних організацій у врегулюванні міжнародних конфліктів. Миротворча діяльність.

Тема 13. Співробітництво у міжнародних процесах.

Поняття та види міжнародного співробітництва як різновиду кооперативних взаємодій між суб'єктами міжнародних відносин. Ознаки та передумови міжнародного співробітництва. Форми міжнародного співробітництва. Міждержавні союзи як форма міжнародного співробітництва. Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах. Теорії міжнародної інтеграції. Стадії інтеграційних процесів. Форми інтеграції. Наслідки інтеграційних процесів. Регіоналізм.

Переговори як важливий елемент міжнародних процесів. Стадії та функції переговорів. Переговори в умовах конфлікту та співробітництва.

Процеси прийняття політичних рішень в міжнародних відносинах. Основні напрями у вивченні процесу прийняття рішень на міжнародній арені. Переговори як спосіб прийняття спільних міжнародних рішень. Основні підходи до ведення міжнародних переговорів.

2.3. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ "СВІТОВА ЕКОНОМІКА"

Тема 1. Предмет, метод та задачі курсу світової економіки

Світова економіка, як складова частина економічної теорії. Предмет та методологія світової економіки. Світове господарство і міжнародний рух факторів виробництва. Сучасне світове господарство та його національна складова. Світове господарство, як об'єктивна основа формування і розвитку міжнародних економічних відносин. Світова система господарства, як безпосереднє продовження і розвиток системи національних виробництв.

Тема 2. Теоретичні основи світової економіки

Поняття світогосподарської діяльності, як свідомого цілеспрямованого розширення взаємодії господарських суб'єктів міжнародних економічних відносин. Стрімкі зміни в еволюції світогосподарської діяльності та її сучасне становище. Світогосподарська діяльність в класичній та посткласичній економічній теорії. Теоретичні розробки А. Сміта, Д. Рікардо, Хекшера-Оліна, В. Леонт'єва, П. Самуельсона, А. Лернера, Я. Тімбергена, В. Хагена, Ф. Тауссіга, Я. Вайнера, Р. Нуксе, В. і Є. Войтінських, Г. Хабелера, С. Харріса та інших.

Тема 3. Основні етапи і тенденції розвитку світової економіки

Економічна наука про прогрес міжнародних економічних відносин. Історико-економічне дослідження в Наукових працях А. Сміта. Зміни у розвитку міжнародних економічних відносин наприкінці XVII - початку XIX ст. Положення теорії Д. Рікардо. Становлення індустріальної цивілізації. Світогосподарські зв'язки в найновіший період. Зростання єдності світового господарства.

Тема 4. Найважливіші риси та закономірності розвитку світової економіки

Особливості дії економічних законів і закономірностей на світовому рівні. Головні економічні закони розвитку світового господарства: інтернаціоналізація господарського життя, закон вартості, міжнародної конкуренції, нерівномірності економічного розвитку, міжнародного поділу праці, міжнародної інтеграції. Поняття та система принципів розвитку світового господарства. Основні (загальні) і спеціальні принципи.

Тема 5. Найважливіші структури світового господарства

Поняття середовища світового господарства та його структура: природно-географічне, економічне середовище, політико-правове та соціально-культурне

середовище. Інфраструктура сучасного світового господарства, та її сучасні можливості. Товарна структура світового ринку: класифікації і номенклатура. Світовий товарообіг і географічна структура сучасної міжнародної торгівлі. Географія, масштаби та особливості міжнародного руху капіталу. Структура і інструменти валютного ринку. "Валютно-кредитна сфера": ринок валют та ринок позичкових капіталів. Структура та основні показники міжнародних туристичних послуг.

Тема 6. Ринкова основа світової економіки

Світовий ринок, як переплетення економічних процесів і явищ на глобальному рівні, спосіб (механізм), обумовлюючий виникнення і відтворення економічних відносин між ними. Процес історичної еволюції світового ринку в напрямку формування цілісної системи. Сутність та характерні риси світового ринку. Територіальна структура світового ринку: центр і периферія. Функціональна структура світового ринку: міжнародні ринки окремих товарів та послуг робочої сили, ринок цінних паперів, інфраструктура світового ринку. Сучасне становище і характерні риси світового ринку, можливості його інфраструктури. Трансформація світового ринку на шляху в нове століття.

Тема 7. Регіонально-територіальна сфера світової економіки.

Міжнародний поділ праці, як вищий ступень розвитку суспільного територіального поділу праці. Нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу та їх типологія. Регіональний принцип групування і головні регіональні групи країн світу. Регіональні проблеми сучасності. Загострення діалогу "Північ-Південь". Якісні зміни діалогу "Схід-Захід". Нові горизонти Європейського співробітництва. Країни "третього світу" у системі світового господарства. Проблеми інтеграції нових незалежних держав у світові міжнародні зв'язки. Центр і периферія світової економіки. Північноамериканська економічна інтеграція. Розвиток регіональних і субрегіональних інтеграційних угруповань країн Латинської Америки. Проблеми розвитку регіонального економічного співробітництва в Африці. Особливості розвитку економічної інтеграції в країнах Азії.

Тема 8. Основні суб'єкти світової економіки

Світова економіка, як сукупність національних економік, складне соціально-економічне формування, котрі охоплюють територію усіх континентів. Світова економіка, як соціально-економічна система-конгломерат самих різних країн - великих, середніх, малих, передових та промислово-нерозвинутих. Сукупність національних господарств країн, як матеріальна основа світового господарства. Соціально-економічні принципи систематизації країн світу. Країни Організації Економічного співробітництва та розвитку. Країни "Сімки". Три центри економічного розвитку. Малі привілейовані нації. Країни переселенського капіталізму. Країни середнього рівня розвитку. Країни, що розвиваються. Країни з перехідною економікою. Провідна роль країн розвинутою економікою в світовому господарстві. Наднаціональні корпорації і міжнародні економічні організації та інститути. Наднаціональне управління і його базові принципи.

Тема 9. Глобальні проблеми світової економіки

Глобалізація, як нова якісна риса інтернаціоналізації світового господарства. Сучасні проблеми глобалізації: сутність і природа. Рушійні сили і особливості сучасної економічної глобалізації, її головні форми. Зміна моделі економічного розвитку: дематеріалізація і інтелектуалізація виробництва. Формування елементів глобальної економіки. Світова економічна рівновага, механізм, її регулювання. Глобальні інвестиційні цикли. Економічні аспекти вирішення екологічної, демографічної, продовольчої проблем на світовому рівні. Економічні основи запобігання глобальної екологічної катастрофи. Безпека світової економіки. Перспектива міжнародного співробітництва в економіці роззброювання. Міжнародне співробітництво в вирішенні

сучасних проблем світового океану.

Тема 10. Міжнародна економічна політика

Політико-правове середовище світової економіки. Особливості взаємодії політики і економіки в міжнародних економічних відносинах. Політичні інтереси країн і регіонів. Політична стабільність і політичні ризики. Новий спосіб ведення господарства, побудований на підпорядкуванні, як внутрішніх, так і міжнародних економічних процесів єдиним законам. Економіко-політичні питання і проблеми розвитку на рівні світової економіки. Економічна політика, як система економічних заходів здійснюваних державою як усередині, так і поза країною. Політико-правові форми регламентування економічних процесів на міжнародному рівні. Міжнародний механізм господарювання, як сукупність національних господарств. Тенденції багатостороннього економічного співробітництва. Участь країн в міжнародних економічних відносинах, як одна з форм реалізації їх суверенітету. Роль міжнародних економічних організацій в багатосторонньому економічному співробітництві. Економічна діяльність і рівні Організації об'єднаних націй, її рівні. Система головних органів ООН. Програми ООН. Регіональні комісії ООН з соціальних і економічних питань. Політико-правова система управління інтеграційними процесами в ЄС. Структурна політика ЄС. Перспективи інтеграційного розвитку СНД. Основні органи СНД. Міждержавні загальноекономічні і політичні організації країн, що розвиваються.

Тема 11. Розвинені країни в системі світового господарства

Нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу та їх типологія. Регіональний принцип групування і головні регіональні групи країн світу. Соціально-економічний принцип систематизації країн світу. Три центри економічного розвитку. Провідне значення промислово-розвинутих країн. Постійне поглиблення та розширення відносин між економіками різної могутності. Домінуючі та доменуємі економіки. Фактори обумовлюючі ступень домінування на рубежі ХХ - ХХІ століття. Місце окремих угруповань країн світової економіки. Єдність економічної системи країн ЕС. Створення західноєвропейської моделі єдиного промислового і науково-технічного розвитку. США у світових інтеграційних процесах. Глобальна політика США, щодо процесів Європейської економічної інтеграції. Міжнародні фінансово-кредитні центри, передумови їх функціонування. Особливості розвитку зовнішньо-торгівельної політики держав. Монополізація світової торгівлі. Лідируючі регіони в потоках капіталів і посилення концентрації капіталів в деяких країнах. Переорієнтація інвестицій в промислово-розвинуті країни.

Тема 12. Нові індустріальні країни в системі світової економіки

Вплив науково-технічної революції на розвиток міжнародної технічної співпраці. Обмін науково-технічними досягненнями і досвідом. Взаємні консультації з основних питань науково-технічного співробітництва. Співробітництво в галузі науково-технічної інформації, винахідництва та патентної справи. Напрями науково-технічного співробітництва - електронізація господарства, його автоматизація, роботизація, нові види конструкційних матеріалів, біотехнології, атомна енергетика та інші. Науково-технічний прогрес, як еволюційний процес, котрий супроводжується суттєвими якісними революційними змінами. Вивчення способів економічного, раціонального використання обмеженого ресурсного потенціалу Землі є завданням світової економіки. Нові технології, як джерело компенсації факторів виробництва, які використовує людство. Постійне посилення впливу науково-технічної революції на економічний розвиток. Технологія як важливіший фактор виробництва в індустріально-розвинутих, нових індустріальних і постсоціалістичних країнах. Перспективи включення науково-технічного потенціалу в

міжнародні науково-технічні зв'язки.

Тема 13: Загальна характеристика країн з неринковою економікою

Поняття ринкової економіки та її антипода - командної економіки. Централізоване регулювання державою діяльності господарюючих суб'єктів, формування народногосподарських пропорцій на базі директивних планів. Встановлення цін адміністративним шляхом. Ринок, як складний механізм виявлення й узгодження економічних інтересів. Роль торгових й фінансових посередників, як вкрай необхідна і високо оцінювана суспільством. Другорядна роль посередницької діяльності в умовах командної економіки. Проблеми розвитку економічної інтеграції в Східноєвропейських країнах в нових умовах переходу до ринкової економіки. Створення нової моделі економічної інтеграції. Східноєвропейське співробітництво і вільна торгівля. Вишеградська група. Центральноєвропейська асоціація вільної торгівлі. "Карпатський Єврорегіон". Чорноморське економічне співробітництво. Економічний Союз незалежних держав. Центральноазіатське економічне співробітництво. Євразійське економічне співробітництво. Співтовариство Росія - Білорусь. Україна і інтеграційні у групування країн.

Тема 14: Сучасна Україна в системі світової економіки

Сучасний світопорядок і національні економічні позиції України в системі світогосподарських зв'язків. Проблеми інтеграції України у світове господарство, передумови участі її в міжнародному поділу праці. Потенційні можливості виходу України на світовий ринок. Сучасні інтеграційні пріоритети України. Україна і міжнародні економічні організації. Національний експортний потенціал і експортна політика України. Передумови розвитку міжнародної підприємницької діяльності в Україні. Перспективи включення науково-технічного потенціалу України в міжнародні науково-технічні зв'язки. Сучасні масштаби міграційного руху населення України. Проблема заборгованості і значення іноземних кредитів для економічного розвитку України. Україна на міжнародному ринку послуг. Міжнародний досвід розвитку лізингу для України. Проблеми участі України в міжнародних транспортних послугах. Україна в системі міжнародних туристичних відносинах. Місце України в вирішенні глобальних проблем сучасності.

2.4. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ "МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА СВІТОВА ПОЛІТИКА"

Тема 1 Особливості наукового дослідження міжнародних відносин

Складність та комплементарність об'єкту дослідження. Етапи становлення та специфіка науки про міжнародні відносини. Взаємозв'язок між теорією міжнародних відносин та прикладними науками. Конкретний (прикладний) та теоретичний рівні дослідження міжнародних відносин. Предметна диференціація вивчення міжнародних відносин. Суспільна значимість та проблематика дослідження міжнародних відносин. Поняття та категорії в науці про міжнародні відносини.

Тема 2 Поняття та найважливіші особливості міжнародних відносин.

Проблеми наукового дефініювання поняття міжнародні відносини. Суб'єктивістський та об'єктивістський підходи до їх трактування. Проблема ірреального розуміння явищ та процесів у сфері міжнародних відносин. Позиція Р.Арона. Зміст географічного парадоксу міжнародних відносин та основні підходи до його вирішення.

Тема 3. Формування і розвиток політичної думки з проблем зовнішньої політики та міжнародних відносин

Погляди на міжнародні відносини, війну і мир на Стародавньому Сході та в античні

часи (Конфуцій, Геракліт, Платон, Арістотель, Цицерон, Ульпіан).

Зовнішньополітична думка в епоху Ренесансу та Раннього нового часу (Макіавеллі, Роттердамський, Гроцій).

Проблема міжнародних відносин у вченнях просвітників і політиків XVII – XIX ст. (Гоббс, Локк, Бентам, Монтеск'є, де Сен-П'єр, Руссо, Кант, Гегель, Гумплович, Ніцше, Пейн, Джефферсон, Гамільтон, Ледд, Джей).

Формулювання поняття міжнародні відносини та його еволюція у XVIII-XXI ст. Основні дефініції міжнародних відносин. Критерій Н.Спайкмена. Широке визначення та його використання у наукових дослідженнях. Класичне визначення та його інтерпретація у працях Г.Моргентау і Г.Кісінджера. Визначення міжнародних відносин у працях К.Дойча, Р.Шнайдера, Х.Брука, Б.Сапіна

Марксистська політична думка про проблеми війни та миру (Маркс, Енгельс, Ульянов-Ленін).

Тема 4. Сучасні теорії та доктрини міжнародної політики

Сучасне наукове трактування найважливіших особливостей міжнародних відносин: поліцентризму, складності, системності, глобальності, економічної детермінованості, культурного плюралізму, інформаційної залежності. Дилема пріоритету міжнародного середовища та її розв'язання в концепції К.Холсті, В.Хандрієдера, Г.Кісінджера.

Сучасні політичні теорії природи міжнародних відносин (Болдуїн, Райт, Фулбрайт, Мурадян, Тойнбі).

Концепції змісту сучасної міжнародної політики (Моргентау, Арон, Уорд, Хаус, Капустін, Розенау, Бжезінський, Дойч).

Модерністський і неомодерністський підходи до аналізу сучасних міжнародних відносин, тенденцій і перспектив їх розвитку (Уолц, Розенау, Келман, Гольдштейн, Тікнер, Коєхейн, Шредер – Ширак).

Тенденції розвитку теорій міжнародних відносин після 1990 року.

Тема 5 Учасники міжнародних відносин

Критерії та особливості участі в міжнародних відносинах. Поняття учасництва. Найпоширеніші означення суспільних одиниць, що приймають участь в міжнародних відносинах: суб'єкт міжнародного права, суб'єкт міжнародних відносин, учасник, сторона, фактор, актор, об'єкт.

Суб'єкти міжнародного права та міжнародних відносин. Критерії міжнародної правосуб'єктності. Основні і похідні суб'єкти міжнародного права. Суб'єкти міжнародного приватного права.

Дилема суб'єктності. Етатична теорія суб'єктності в міжнародних відносинах. Ідея біфуркації міжнародних відносин у концепції Дж.Розенау. Виникнення і розвиток теорії транснаціоналізму.

Найважливіші ознаки учасника міжнародних відносин. Типи учасників: особи, суспільні групи, держави, міжнародні організації.

Особливості участі в міжнародних відносинах осіб. Поняття та теорії політичної і фізичної особи. Поняття децидент та його наукові інтерпретації.

Співвідношення понять суспільна група і юридична особа. Різновиди суспільних груп.

Поняття держави та особливості її функціональної активності у сфері міжнародних відносин. Різновиди сучасних держав. Класифікаційні підходи.

Поняття міжнародних організацій. Міждержавні та недержавні організації.

Тема 6. Інтереси учасників міжнародних відносин.

Поняття інтересу як найважливішої мотивації дій учасників міжнародних відносин.

Потреби та їх артикуляція у політиці держави. Агрегація інтересів та їх реалізація у цілях зовнішньої політики. Співвідношення інтересів і цілей. Позиції Г.Моргентау та Р.Арона.

Психологічний та операційний підходи до розуміння інтересів учасників міжнародних відносин.

Типологія інтересів. Національні та універсальні інтереси у міжнародних відносинах. Декларативні та реальні інтереси держав. Концептуальні схеми А. Волферса, Т. Робінсона та Ю. Кукулки. Типологія інтересів за критеріями: типу учасника, значимості, функціонального виду, часових меж. Реінтерпретація інтересів. Концепція Я.П'єтрася.

Тема 7. Види та форми міжнародних відносин.

Видова структура міжнародних відносин. Проблеми ієрархічного рангування видів. Моделі видової структури міжнародних відносин. Позиції Я. П'єтрася та Г.Моргентау.

Поняття зовнішньої політики. Інтерпретації.

Зовнішньополітичні відносини. Типи зовнішньої політики держави. Концептуальні схеми Й.Беллєрса та Дж.Розенау.

Доктринальні основи зовнішньої політики. Дилема безпеки. Стратегії зовнішньополітичної діяльності. Засоби здійснення політики в міжнародному середовищі. Моделі зовнішньої політики. Математична інтерпретація П.Мак-Гоуена. Фактори зовнішньої політики.

Поняття дипломатичних відносин. Зміст та функції дипломатії. Форми дипломатичної діяльності: спеціальні місії, постійні представництва, конференції, міжнародні організації.

Поняття військових відносин, їх роль і місце в міжнародних відносинах. Класичне розуміння війни у концепціях К.фон Клаузевіца та А.Мехена. Типи військових відносин: партнерські, конфронтаційні, домінаційні.

Поняття міжнародних економічних відносин. Особливості суб'єктності у міжнародних економічних відносинах. Світова економіка. Типи міжнародних економічних відносин: виробнича кооперація, торгівля, валютно-фінансові операції.

Специфічні особливості міжнародних культурних, інформаційних, етнічних, релігійних та харитативних відносин.

Міжнародне співробітництво у сферах боротьби із злочинністю та тероризмом, рятувальних операцій, дослідження Антарктиди та космосу.

Поняття форми міжнародних відносин. Специфічні особливості інтеракцій в міжнародному середовищі. Форми міжнародних відносин: двостороння (білатеральна), багатостороння (полілатеральна) та колективна.

Тема 8. Міжнародні конфлікти: причини, сутність і шляхи розв'язання

Міжнародні конфлікти: природа, суть, різновиди та шляхи і перспективи розв'язання. Воєнно-політичний конфлікт як один із найгостріших проявів міжнародного конфлікту: політологічний аналіз. Воєнна стратегія та воєнна доктрина. Політика і війна та їх співвідношення в сучасних умовах. Роль принципів і норм міжнародного права у подоланні міжнародних конфліктів.

Тема 9. Морально-етичні та правові аспекти міжнародних відносин

Політичні та правові механізми реалізації міжнародних відносин. Специфіка взаємодій держав в рамках міжнародних організацій. Принципи міжнародного права. Взаємозв'язок права і моралі у світовій політиці. Дискусія щодо регулятивної ролі права в міжнародних відносинах.

Значення моралі і релігії у сучасних міжнародних відносинах. Мораль та етика в міжнародному середовищі. Ідея універсальної моралі у міжнародних відносинах.

Проблема нетотожності морально-етичних основ народів світу та її вплив на світову політику. Культурний плюралізм. Релігія та ідеологія. Проблема рас та цивілізацій. Дискусії навколо концепції С.Хантингтона.

Тема 10. Співвідношення національної, регіональної та міжнародної безпеки

Еволюція підходів до проблеми безпеки. Еволюція співвідношення елементів безпеки: зростання ролі та значення невійськових факторів. Національна безпека як частина основного, постійного національного інтересу держави. Регіональна безпека. Проблема “центрів сили” у світовій політиці. Поняття міжнародної стабільності. Статична та динамічна стабільність.

Тема 11. Міжнародний порядок

Поняття світової політики. Стани міжнародного середовища: статичний, стабільний, трансформаційний, турбулентний. Ідеї циклічності у світовій політиці. Дилема війни і миру.

Поняття міжнародного порядку. Міжнародний і світовий порядок. Правові концепції міжнародного правопорядку. Політологічні концепції міжнародного порядку. Роль глобальних наддержав у формуванні принципів міжнародного порядку. Принципи міжнародного порядку.

Історичні типи міжнародного порядку: Вестфальський, Віденський, Версальсько-Вашингтонський, Ялтинсько-Потсдамський.

Тема 12. Політичний аналіз сучасних інтеграційних процесів

Інтеграція, її суть, види та форми. Характер і спрямованість інтеграційних процесів у сучасному світі. Сучасні центри інтеграції (США, Західна Європа, Японія, Росія). Європейський Союз: утворення, організаційна структура, діяльність і роль у розвитку інтеграційних процесів на Європейському континенті. НАФТА та її роль у посиленні взаємозалежності в Північній Америці. Азіатсько-Тихоокеанський регіон в сучасних інтеграційних зв'язках. Росія та інтеграційні процеси на просторі СНД.

Тема 13. Світова політика та геополітика

Геополітика та геоеконіміка. Основні поняття геополітики. Основні концепції класичної геополітики. Теоретичні передумови виникнення класичної геополітики. Геополітична концепція атлантизму. Формула морської могутності А. Мехена.

Тема 14. Сучасні глобалізаційні процеси

Основні концепції глобалістики. Глобалістика та концепція „сталого розвитку». Глобалізаційні процеси в сучасному світі та їх політичні виміри. Новий світовий порядок: проблеми та підходи. Основні моделі нового світового порядку. Парадокси глобалізації. Геополітична модель міжнародних відносин в умовах глобалізації. Форми політичного насилля у сучасному світі. Феномен антиглобалізму.

Тема 15. Україна в сучасному геополітичному просторі

Аналіз геополітичної думки в Україні: етапи розвитку, зміст ідей і практична спрямованість доктрин. Конституційні засади зовнішньої політики України. Міжнародне визнання та співробітництво з навколишнім світом. Пріоритети зовнішньополітичної діяльності України. Проблема стратегічного партнерства. Україна та Росія – зовнішньополітичний аспект відносин. Українсько-американські відносини. Євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України (Україна – Рада Європи, Україна – ОБСЄ, Україна – НАТО, Україна – ЄС). Україна в трансформаційному геополітичному полі Центрально-Східної Європи.

Тема 16. Створення Версальсько-Вашингтонської системи (1918–1922)

Міжнародні відносини на завершальному етапі Першої світової війни та в період підготовки до Паризької мирної конференції. Паризька мирна конференція. Основні

складові Версальської системи та їх формування (1919-1920). Міжнародні відносини і зовнішня політика України та Радянської Росії в період громадянської війни та іноземної інтервенції (1918–1922). Новий післявоєнний статус-кво на Далекому Сході і створення Вашингтонської системи договорів (1918–1922).

Тема 17. Період стабілізації багатополлярної структури світу

Боротьба за зміцнення Версальської системи та встановлення європейської рівноваги (1921-1926). “Мала розрядка” в Європі та її загасання (1926-1932). Особливості становлення і розвитку регіональних підсистем міжнародних відносин у 20-30-х роках.

Тема 18. Наростання кризових явищ у міжнародних відносинах і розпад Версальсько-Вашингтонської системи (1933-1939)

Криза Версальської системи. Початок воєнної агресії німецького та італійського фашизму (1933–1937). Розвиток міжнародних відносин на Далекому Сході в 30-ті роки. Розпад Вашингтонської системи. Розпад Версальської системи (1938–1939). Радянсько-німецьке зближення.

Тема 19. Міжнародні відносини під час Другої світової війни (1939–1945)

Початок Другої світової війни та політика великих держав на її початковому етапі (вересень 1939 – червень 1941). Вступ СРСР і США у Другу світову війну. Створення антигітлерівської коаліції (червень 1941-1942). Міжнародні відносини в 1943-1944 рр. Міжнародні відносини на Близькому і Середньому Сході та в Латинській Америці в роки війни. Закінчення Другої світової війни в Європі. Створення засад ялтинсько-потсдамської системи міжнародних відносин. Міжнародні відносини на Далекому Сході в роки війни. Закінчення Другої світової війни та завершення формування глобальної системи світополітичних відносин відповідно до біполярної структури післявоєнного світу

Тема 20. Формування біполярної структури у глобальній системі міжнародних відносин (1945 – початок 60-х років ХХ ст.)

Ялтинсько-Потсдамський порядок у системі повоєнної біполярності світу. Проблеми повоєнного врегулювання в Європі та на Далекому Сході. “Холодна війна” у структурі біполярності в Європі. Проблеми блокового протистояння. Дві Німеччини в системі міжнародних відносин. Створення ООН і “холодна війна”

Тема 21. Глобальні та регіональні аспекти детанту

Радянсько-американські відносини 60–80-х років. Становлення та реалізація “великої розрядки” в Європі. Загальноєвропейський процес (60–70-ті роки). Проблема контролю над озброєнням та роззброєнням. Розпад колоніальних систем у контексті світової політики 60–70-х років. Особливості діяльності ООН у роки “великої розрядки” (початок 60-х – 70-ті роки)

Тема 22. Регіональні системи в біполярній структурі міжнародних відносин (1945 – кінець 80-х – початок 90-х років)

Країни Східної Європи в контексті “системи міжнародних відносин нового типу”. Західна Європа в системі міжнародних відносин. Міжнародні відносини на Далекому Сході. Країни Азійсько-Тихоокеанського регіону в міжнародних відносинах. Міжнародні відносини в Африці. Міжнародні відносини в Латинській Америці. Регіональні проблеми міжнародних відносин на Близькому та Середньому Сході

Тема 23. Глобалізація міжнародних відносин в умовах постбіполярності та багатополлярності (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.)

Проблеми міжнародних відносин у пострадянський період. Завершення “холодної війни”. Нові параметри безпеки та роззброєння в умовах постконфронтаційного порядку. Особливості розвитку регіональних систем в умовах постбіполярності та

багатополлярності. Перспективи розвитку системи міжнародних відносин після 11 вересня 2001 р. Україна в контексті міжнародних відносин наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

2.5. ТЕМИ З ДИСЦИПЛІНИ "МІЖНАРОДНЕ ПРАВО"

Тема 1. Поняття, предмет і система міжнародного публічного права

Поняття сучасного міжнародного права, його особливості та соціальна природа. Система міжнародного права та його елементи. Міжнародне право як сукупність договірних і звичасвих норм, що регулюють відносини суб'єктів міжнародного права в процесі їх міжнародного спілкування. Специфічні особливості норм міжнародного права, порядку їх створення та застосування. Основні риси міжнародного права і міжнародних відносин. Об'єктивна потреба забезпечення загальнолюдських цінностей. Сутність сучасного міжнародного права, етапи його становлення і розвитку. Особливості становлення джерел міжнародного права, їх класифікація і загальна характеристика. Поняття й основні принципи побудови системи сучасного міжнародного права. Порядок утворення норм міжнародного права.

Тема 2. Співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права

Проблеми співвідношення міжнародного і національного (внутрішньодержавного) права.

Дуалістична і моністична теорії співвідношення міжнародного і національного (внутрішньодержавного) права. Примат міжнародного права в теорії і практиці сучасних міжнародних відносин. Закон України "Про правонаступництво України". Акт проголошення незалежності України і закон України "Про дію міжнародних договорів на території України". Способи здійснення міжнародного права національним законодавством: трансформація, інкорпорація, рецепція, відсилання.

Тема 3. Міжнародно-правове визнання

Поняття та юридичне значення міжнародно-правового визнання. Визнання нових урядів. Визнання воюючих сторін. Визнання організації опору. Питання про визнання емігрантських урядів. Визнання де-юре (сіс іге) і визнання де-факто (сіс гакіо).

Тема 4. Принципи сучасного міжнародного права

Поняття та класифікація загальноновизнаних принципів сучасного міжнародного права. Закріплення принципів міжнародного права у міжнародно-правових документах: Статуті Організації Об'єднаних Націй, Декларації про принципи міжнародного права і Заключному акті наради по співробітництву і безпеці в Європі. Основні принципи міжнародного права, їх призначення і зміст. Загальні принципи міжнародного права і їх роль у розвитку міжнародних відносин. Значення принципів міжнародного права у справі розвитку міжнародного права взагалі й міжнародних відносин зокрема. Принципи, що пов'язані з міжнародним співробітництвом держав.

Тема 5. Право міжнародних договорів

Джерела і кодифікація. Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1969 р.). Віденська конвенція про правонаступництво держав Щодо договорів (1978 р.). Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями чи між народними організаціями (1986 р.). Поняття міжнародного договору, суб'єкти права міжнародних договорів, сторони й учасники міжнародних договорів. Види міжнародних договорів. Укладання міжнародних договорів, правосуб'єктність на укладання договорів, повноваження. Види міжнародних договорів, стадії укладання таких договорів. Застереження до договорів і їх юридичні наслідки. Форма і структура договору. Умови дійсності договору. Припинення і призупинення дії міжнародного договору, процедура реєстрації та опублікування міжнародного договору як одної із умов гласності

у міжнародних відносинах.

Тема 6. Право міжнародних організацій

Поняття та джерела права міжнародних організацій. Роль міжнародних організацій у сучасних міжнародних відносинах. Історія виникнення міжнародних організацій і їх місце в житті сучасного міжнародного співтовариства. Юридична природа міжнародних організацій, їх компетенція і функції. Членство у міжнародних організаціях, порядок вступу і виходу з міжнародної організації. Органи міжнародної організації, порядок їх формування, компетенція і діяльність. Правотворча діяльність міжнародних організацій і їх органів, юридична сила актів міжнародних організацій. Організація Об'єднаних Націй: умови, історія створення, цілі та принципи. Членство в ООН. Головні органи ООН. Спеціалізовані установи ООН. Представництва при міжнародних організаціях.

Тема 7. Міжнародний суд ООН

Склад суду, та його процедура. Камери асі Бос Міжнародного Суду ООН. Компетенція Міжнародного Суду. Юрисдикція Суду по суперечливих справах. Право, яке застосовує Суд, та його рішення. Участь Міжнародного Суду у формуванні норм міжнародного права.

Тема 8. Дипломатичне і консульське право

Поняття та джерела дипломатичного права. Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р.. Віденська конвенція про представництва держав в їх відносинах з міжнародними організаціями 1975 р. Поняття і класифікація органів зовнішніх зносин держави. Дипломатичні представництва: поняття, склад, функції та повноваження. Голова дипломатичного представництва. Порядок призначення і припинення функціонування голови дипломатичного представництва. Персонал дипломатичного представництва. Дипломатичні класи і ранги, порядок присвоєння. Привілеї та імунітети дипломатичного представництва. Поняття та джерела консульського права. Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р. Поняття, функції і види консульських установ. Консульський округ. Порядок призначення і припинення діяльності голови консульської установи. Персонал консульської установи, консульські класи та ранги, привілеї та імунітети Консульський корпус.

Тема 9. Права людини і міжнародне право

Поняття населення і громадянства. Набуття, зміни і втрати громадянства. Правовий статус осіб з подвійним громадянством (біпатриди) і осіб без громадянства (апатриди). Міжнародне співробітництво в галузі прав і свобод людини, Міжнародний захист прав і свобод людини. "Хартія прав людини", її загальна характеристика, юридична сила. Механізм захисту прав та свобод людини (міжнародні організації - ООН, головні органи, комітети і комісії ООН, спеціалізовані установи ООН, регіональні міжнародні організації тощо).

Тема 10. Міжнародно-правові питання теорії

Поняття та значення території у міжнародних відносинах. Види території: державна територія, території з міжнародним режимом і території зі змішаним режимом. Державна територія: поняття, складові частини, територіальне верховенство. Правові підстави і способи набуття і зміни державної території. Державні кордони. Види, способи і порядок встановлення державних кордонів. Правовий режим прикордонних зон. Правовий режим міжнародних річок, каналів, відкритого моря, повітряного простору над ним, космічного простору. Особливості правового статусу відкритого моря, повітряного простору над ним, Арктики й Антарктики, космічного простору.

Тема 11. Відповідальність у міжнародному праві

Поняття міжнародно-правової відповідальності. Виникнення і розвиток інституту

міжнародно-правової відповідальності. Підстави міжнародно-правової відповідальності суб'єктів міжнародного права. Міжнародне правопорушення: поняття, види, класифікація міжнародних правопорушень. Вина, причинний зв'язок. Види і форми міжнародно-правової відповідальності держав. Відповідальність міжнародних організацій. Міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб.

Тема 12. Міжнародне співтовариство у боротьбі із злочинністю

Основні напрямки та правові форми співробітництва держав, фактори, що зумовлюють необхідність такого співробітництва. Поняття і види міжнародних кримінальних злочинів. Основні види зобов'язань держав за міжнародними угодами у боротьбі зі злочинністю. Визнання дій злочинними за спеціальними конвенціями, надання допомоги у розшуку і затриманні злочинців, надання допомоги у розшуку та поверненні об'єктів, що були привласнені; проведення слідчих дій, забезпечення передачі речових доказів, проведення експертиз, екстрадиція злочинців.

Тема 13. Міжнародне морське право

Виникнення і розвиток міжнародного морського права. Принципи та джерела міжнародного морського права. Внутрішні морські води, поняття і правовий режим. Територіальні води, правовий режим. Право митного проходу через територіальні води. Міжнародні протоки. Економічна зона: поняття, правовий режим. Континентальний шельф: поняття, правовий режим. Правовий режим міжнародного морського дна. Відкрите море, правові проблеми судноплавства, господарської діяльності й проведення науково-дослідних робіт. Міжнародні морські організації. Правові питання надання допомоги і порятунку на морі. Міжнародні канали. Правові проблеми статусу військових кораблів.

Тема 14. Міжнародне повітряне право

Виникнення і розвиток міжнародного повітряного права. Поняття. Основні джерела. Міжнародні польоти і режим повітряного простору. Правила польотів у повітряному просторі держав і міжнародному повітряному просторі. Регулювання комерційної діяльності іноземних авіакомпаній. Міжнародна організація цивільної авіації.

Тема 15. Міжнародне космічне право

Поняття та джерела міжнародного космічного права. Правове положення: космічного простору, небесних тіл, космонавтів та космічних об'єктів. Правові проблеми прикладного використання космічного простору. Принципи співробітництва в міжнародному космічному праві.

Тема 16. Міжнародне економічне право

Поняття та становлення міжнародного економічного права. Джерела міжнародного економічного права. Цілі та принципи. Міжнародні організації в галузі міжнародного економічного співробітництва. Поняття, види і система міжнародних економічних договорів. Міжнародний економічний договір, угоди про товарообіг, міждержавні товарні угоди, кредитні угоди, угоди про міжнародні розрахунки тощо.

Тема 17. Міжнародно-правове регулювання науково-технічного прогресу

Статут ООН щодо питань освіти, науки і культури. Правила процедури щодо надання рекомендацій державам - членам ООН. Деякі правові документи, що надають можливість міжнародно-правового регулювання науково-технічного прогресу. Культура і комунікація. Конвенції про міжнародний обмін виданнями в галузі науково-технічного прогресу, про обмін офіційними виданнями і урядовими документами між державами.

Тема 18. Міжнародно-правові засоби вирішення міжнародних спорів

Мирні засоби - єдиний правомірний спосіб вирішення спорів і розбіжностей між державами. Безпосередні переговори і консультації, у тому числі на вищому рівні, як

основні засоби вирішення міжнародних спорів. Переговори в рамках міжнародних організацій. Міжнародна процедура примирення. Добрі послуги, посередництво, слідчі та узгоджувальні комісії. Міжнародна судова процедура. Міжнародний Суд ООН: склад, порядок утворення, компетенція, юрисдикція. Вирішення міжнародних спорів у міжнародних організаціях. Міжнародні третейські Суди.

Тема 19. Міжнародне право навколишнього середовища

Поняття міжнародного права навколишнього середовища. Об'єкти міжнародно-правової охорони навколишнього середовища. Міжнародні організації щодо охорони навколишнього середовища.

Тема 20. Поняття, предмет і система міжнародного приватного права

Предмет міжнародного приватного права, його місце в правовій системі України. Сфера дії міжнародного приватного права і його роль в організації міжнародних економічних, наукових і культурних зв'язків держав. Поняття і види іноземного елемента у цивільно-правових відносинах. Методи правового регулювання у міжнародному приватному праві. Визначення права, що застосовується на підставі колізійних норм. Принципи і функції міжнародного приватного права, як галузі права та навчальної дисципліни "Міжнародне приватне право".

Тема 21. Джерела міжнародного приватного права

Поняття джерел міжнародного приватного права. Законодавство України з питань міжнародного приватного права. Міжнародний договір у системі джерел міжнародного приватного права. Співвідношення міжнародного договору і внутрішнього закону. Судова і арбітражна практика в системі джерел міжнародного приватного права. Звичай як джерело міжнародного приватного права. Торговельні звичаї.

Тема 22. Загальні поняття міжнародного приватного права

Поняття і передумови колізій законів у міжнародному приватному праві. Поняття, структура, види колізійних норм, їх об'єктивна необхідність. Поняття статусу правовідносин. Основні формули прикріплення і сфери їх застосування. Застосування колізійних норм. Зворотня відсилка. Відсилка до правил третього закону (застереження про публічний порядок). Встановлення змісту іноземного закону. Уніфіковані норми, їх види і призначення. Правовий режим та його види. Реторсії у міжнародному приватному праві.

Тема 23. Громадяни як суб'єкти міжнародного приватного права

Правовий статус іноземців в Україні. Цивільна правоздатність і дієздатність іноземних фізичних осіб. Колізійні питання дієздатності іноземців відповідно до чинного законодавства України. Цивільна правоздатність громадян України за кордоном.

Тема 24. Держава як суб'єкт міжнародного приватного права

Держава як суб'єкт майнових відношень. Правовідносини які виникають між державами, правовідносини які виникають між державами і міжнародними організаціями (по економічній і науково-технічній співпраці). Імунітет держави та його види. Правовий режим цивільно-правової угоди, який здійснюється державою.

Тема 25. Юридичні особи в міжнародному приватному праві

Поняття особистого закону (статусу) і національності юридичної особи. Доктрина і практика міжнародного приватного права про визначення національності юридичних осіб. Цивільна правоздатність іноземних підприємств і організацій за чинним законодавством України. Іноземні юридичні особи в Україні, допущення їх до підприємницької діяльності. Правові форми спільної господарської діяльності. Правове положення підприємств з іноземними інвестиціями в Україні. Правове положення українських юридичних осіб за кордоном.

Тема 26. Право власності у міжнародному приватному праві

Питання власності у міжнародних відносинах. Колізійні питання права власності і вирішення їх в Україні. Правові питання націоналізації у міжнародному приватному праві. Правове регулювання іноземних інвестицій в Україні. Проблеми удосконалення законодавства про режим іноземного інвестування в Україні. Види та форми здійснення іноземних інвестицій відповідно до чинного законодавства України. Система гарантій іноземним інвесторам. Правовий режим власності держави Україна, українських громадян та юридичних осіб за кордоном.

Тема 27. Договір у міжнародному приватному праві

Поняття, види і особливості зовнішньоекономічних (зовнішньоторговельних) угод. Загальні положення договірного права стосовно угод. Колізійно-правові питання зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Закон, застосований до форм договору. Застосування права з питань змісту контрактів. Універсальні міжнародні конвенції у сфері правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Особливості правового регулювання експортно-імпортних операцій в Україні. Правила укладання контрактів. Вимоги чинного законодавства України щодо форми та змісту зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Реєстрація окремих видів контрактів. Типові договори. Торговельні (комерційні) терміни, міжнародні правила їх інтерпретації.

Тема 28. Договір міжнародної купівлі-продажу товарів

Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (1980р.) Сфера застосування та загальні положення. Уніфікація матеріально-правових норм у сфері міжнародної купівлі-продажу. Укладання договору. Базисні умови поставок відповідно до Інкотермо 1990 р. Зобов'язання продавця. Засоби правового захисту у випадку порушення договору покупцем. Правила переходу ризику у зв'язку з втратою чи пошкодженням товару. Поняття "істотне порушення договору" та "передбачуване порушення договору" відповідно до положень конвенції. Наслідки розірвання договору. Поняття та склад збитків у зв'язку з порушенням та розірванням договору, вимоги щодо їх відшкодування. Підстави звільнення від відповідальності.

Тема 29. Договори міжнародних перевезень вантажу

Поняття та види міжнародних перевезень і підстави їх здійснення. Джерела права, що регулюють міжнародні перевезення. Міжнародні залізничні, автомобільні, повітряні перевезення. Міжнародні морські перевезення. Колізійні норми Кодексу торговельного мореплавства України. Фрахтування судна на термін, лізингу, морського страхування. Документи, що підтверджують наявність і зміст договору морського перевезення вантажу: рейсовий чартер, коносамент. Поняття загальної аварії та збитки. Окрема (незагальна) аварія. Навігаційна помилка. Відповідальність перевізника за страту, нестачу і пошкодження вантажу. Претензії і позови з міжнародних перевезень вантажів. Особливості обчислення строків для заявлення претензій та позовної давності.

Тема 30. Зобов'язання з правопорушень

Деліктні зобов'язання з іноземним елементом. Колізійні питання деліктних зобов'язань. Наслідки заподіяння шкоди. Міжнародні договори, що торкаються деліктної відповідальності. Заподіяння шкоди за кордоном. Спеціальні норми щодо обмеження відповідальності окремих суб'єктів, зокрема власника судна за шкоду від забруднення, оператора ядерного судна за ядерну шкоду.

Тема 31. Сімейне і спадкове право

Матеріальні норми сімейного права. Уніфіковані та колізійні питання в галузі сімейного права. Укладення шлюбу. Визнання в Україні шлюбів. Розторгнення шлюбів. Правовідносини між подружжям. Колізії законів в галузі спадкоємництва. Парантелл і

романська система спадкоємництва. Положення українських громадян при успадкуванні за кордоном. Перехід спадщини до держави.

Тема 32. Основи міжнародного цивільного процесу

Поняття і місце міжнародного цивільного процесу в системі міжнародного цивільного приватного права. Джерела міжнародного цивільного процесу. Міжнародна підсудність. Пророгаційні угоди. Право на судовий захист в цивільному процесі в Україні. Процесуальне положення іноземної держави. Позови до іноземних держав. Виконання судових доручень іноземних судів і звернення судів України з дорученнями до іноземних судів. Арбітраж, види третейських (арбітражних) судів, правові засади їх діяльності. Арбітражна угода, її форма, зміст та правові наслідки. Міжнародний комерційний арбітраж. Суд і Морська арбітражна комісія (МАК) при Торгово-промисловій палаті України, її компетенція. Визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів і арбітражних судів.

2.6. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ "ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ"

Тема 1. Правові й організаційні питання охорони праці на підприємствах і в організаціях на ринку товарів та послуг

Визначення і задачі курсу охорони праці. Закон України про охорону праці. Правила і норми, що регламентують безпеку праці і санітарно-гігієнічний режим на підприємствах. Задача і функції служби техніки безпеки на підприємствах. Державний нагляд, суспільний контроль. Класифікація основних Причин нещасних випадків і фахових захворювань.

Тема 2. Метеорологічні умови виробничого середовища і їх вплив на організм людини

Характеристика оптимальних параметрів мікроклімату на робочому місці. Вплив несприятливих умов метеорологічного середовища цеху на виникнення фахових захворювань і травматизму. Заходи щодо створення сприятливого мікроклімату.

Тема 3. Захист від шкідливих речовин

Класифікація шкідливих речовин по ступеню небезпеки і характеру впливу на організм людини. Граничнодопустимі концентрації шкідливих речовин у виробничих помешканнях і в повітряному басейні населених місць. Класифікація шкідливих речовин. Захист від шкідливих речовин.

Тема 4. Освітлення виробничих помешкань як чинник охорони праці

Вплив освітленості на безпеку роботи, продуктивність праці, якість що випускається продукції. Якісно-кількісна характеристика освітлення. Нормування і визначення КЕО. Принципи розрахунку штучного освітлення, норми штучного освітлення.

Тема 5. Захист від виробничого шуму і вібрацій

Характеристика і параметри звукових і вібраційних коливань. Гранично - допустимі норми рівнів шуму. Прилади і методи контролю рівнів шуму. Організаційно-технічні заходи щодо боротьби з виникненням і поширенням шуму, вібрації й ультразвуку.

Тема 6. Електробезпеність

Теоретичні основи електробезпеності. Види електротравм, класифікація помешкань по ступені небезпеки поразки електричним струмом. Чинники, що визначають небезпеку поразки електричним струмом. Захисні міри: загальні, організаційні, технічні, індивідуальні. Основи розрахунку захисного заземлення і занулення.

Тема 7. Безпека технологічного устаткування

Інженерно-технічні засоби безпеки: захисні огороження, блокування, розірвання і

габарити безпеки, автоматичне і дистанційне керування й ін. Вимоги безпеки до технічного устаткування і його окремих елементів відповідно до нормативних документів. Потенційно небезпечні місця технологічного устаткування.

Тема 8. Безпека використання комп'ютерної техніки

Небезпечні чинники, що виникають у процесі роботи. Їх вплив на організм людини. Технічні, організаційно-технічні, організаційні заходи, що забезпечують безпеку працюючих.

Тема 9. Пожежна профілактика

Сутність і види процесів горіння і вибуху. Визначення категорій виробництв по пожежній небезпеці. Займистість будівельних матеріалів і конструкцій. Межі вогнестійкості. Пожежна безпека складів. Засоби пожежогасіння. Пожежна сигналізація і зв'язок.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Акопова Е.С. Мировая экономика и международные экономические отношения - Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 365 с.
2. Аналитические методы в исследовании международных отношений: Сб. науч. трудов / Под ред. И.Г.Тюлина, А.С.Кожемякова, М.А.Хрусталева. - М.: Экономика, 1982. - 184 с.
3. Базієв Д.П. Геостратегічна стратегія України. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2000. - 192 с. 4. Балабанов А.И., Балабанова И.Т. Финансы. — СПб.: Питер, 2000.
4. Белорус О.Г., Лкьяненко Д.Г. и др. Глобальные трансформации и стратегии развития. Монография. - К.: Ориане, 2000. - 424 с.
5. Бжезинский Збигнев. Большая шахматная доска. - М.: Политика, 2001. -263 с.
6. Бовин А.Е. Мирное сосуществование: История, теория, политика. - М: Логос, 1998. - 347 с.
7. Богуславский М.М. Международное частное право: Учеб. для студентов вузов, 2-е изд., перераб и доп. - М.: Международные отношения, 1994.
8. Боечко В. Ганжа О. Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. - К.: Основи, 1994.
9. Большой энциклопедический словарь./ Под ред. А.Н. Азрилиана - 2-е изд. доп. и перераб. - М.: Ин-т новой экономики, 1997. - 864 с.
10. Боринець СЯ. Міжнародні фінанси: Підручник . — К.: Знання-прес, 2002. — 311с.
11. Браун М. Пол. Посібник з аналізу державної політики. -К.: ВІРА-Р, 2000.-284 с.
12. Буртяк Г.Я. Міжнародна політика та міжнародні відносини в сучасному світі: Навчальний посібник. - Вінниця: ВДТУ, 2001. - 60 с.
13. Введення в теорію міжнародних відносин і аналіз зовнішньої політики: Навч. посібник/ Н.А.Ломагин (керівник авторського колективу), В.Є.Кузнєцов, А.В. Лисовський, С.Ф.Сутирін.- К.: «Видавничий будинок «Вересень», 2001. - 287 с.
14. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку. - М.: Гардарика, 2000. - 327 с.
15. Гаджиев К.С. Геополитика: «Международные отношения». - М.: Издательский дом «Сентябрь», 1997. -247 с. 17. Георгіча А.З. Міжнародне публічне право. Загальна частина. - Чернівці: Рута, 1995.
16. Глухова А.В. Типология политических конфликтов. М.: «Издательский дом «Сентябрь», 1997. - 183 с.
17. Гроші та кредит: Підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіната ін. — К.: КНЕУ, 2001.-602 с.
18. Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВІРА-Р, 2000. - 448 с.
19. Дергачов В.А. Геополітика України: (теоретичні і прикладні основи)/ НАН України, Інститут проблем ринку й економіко-екологічних досліджень. - Одеса: ІПРЕЕД при НАН України, 2002. - 204 с.
20. Иванов В.М. Финансовый рынок. — К.: МАУП, 1999.
21. Ильин Ю.Д. Лекции по международному публичному праву. - Харьков: НПКФ "Консум", 1996.
22. Камінський А. Вступ до міжнародних відносин: Курс лекцій.- Львів, Каменяр, 1995. -219 с.

23. Кандыба А. Н. Мировая экономика, международные отношения и внешнеэкономическая деятельность. - К.: Просвіта, 1996. - 360 с.
24. Киреева А. П. Международная экономика: в 2 ч. - М.: Наука, 1998.-458 с.
25. Киссинджер Г. Дишюматия. - М.: Гардарика, 1997. -338 с.
26. Ломакин В.К. Мировая экономика: Учебник для вузов. -М: Наука, 1998. -457 с.
27. Международное право. Учебник /под ред. Г.И. Тункина - М.: Юрид. лит., 1994.
28. Международное частное право: Учебпособие /Подред проф. Г.К. Дмитриевой. - М.: Юрист, 1993.
29. Международные отношения как объект изучения .- М.: ИНФРА-М, 1993 - 137 с.
30. Мировая экономика: введение во внешнеэкономическую деятельность: Учебное пособие / М.В. Елова и др. -М.: Наука, 2000. - 360 с.
31. Мусин В.А. Внешнеторговые сделки. - М.: МГУ, 1995.
32. Світова економіка: Підручник / А.С. Філіпенко та ін. -К.: Либідь, 2000.-280 с.
33. Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: Навч. посібник. 2-ге вид. доп. - К.: Юрінком Інтер, 2000.
34. Фомишин С. В. Международные экономические отношения на рубеже тысячелетий: Учебное пособие. - Херсон: Олди-плюс, 2002. - 560 с.
35. Фомишин С. В., Фомишина В. Н., Тищенко А. И., Градиль А.И. Международные экономические отношения. Практикум: Учебное пособие. - Херсон: Дніпро, 2002. -248 с.
36. Чувпило А.А. Права человека в современном мире: Пособие для учителей и студентов - Донецк, 1995.
37. Ющенко В., Лисицький В. Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні. – К.: Скарби, 1998.